

Η Ελπίδα σε Κρίση

Κουλτούρα και Τέχνη στην εποχή της παγκοσμιοποίησης

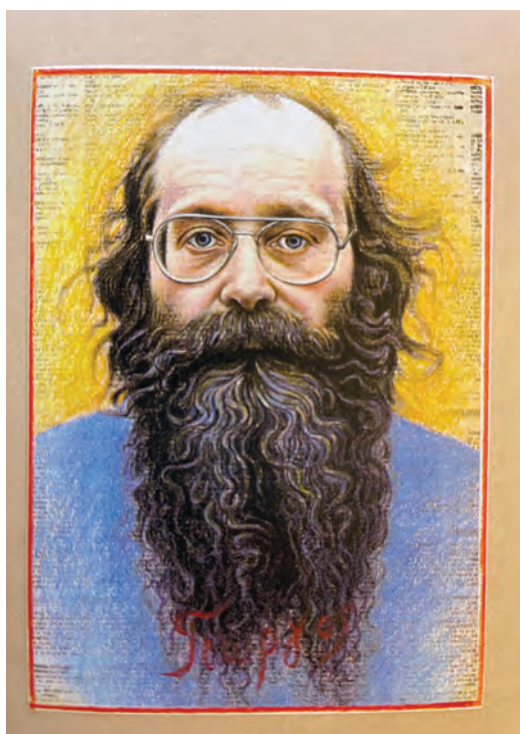

Ο Ζωγράφος και συγγραφέας Γιώργος Μιχελακάκης (φωτό: Γιάννης Δραμιτινός)

Γιώργος Βασιλακόπουλος

«Μόνο ένα υποκείμενο που περιλαμβάνει όλα τα ατομικά υποκείμενα είναι ικανό να αγκαλιάσει την κοινωνία ως σύνολο»
Durkheim

Το πέρασμα μέσα στην ποίηση και λογοτεχνία από την ελπίδα και αισιοδοξία, στην απαισιοδοξία και απελπισία, γίνεται μέσα στη γλώσσα. Η γλώσσα δεν είναι από μόνη της, αυτό που νόμισαν οι δομιστές και οι μεταδομιστές. Γίνεται κάθε φορά αυτό που το άτομο και η κοινωνία είναι. Στον Δούκα και την εποχή του, η «ρεαλιστική» γλώσσα της ελπίδας αποτελούσε ένα κλειστό σταθερό σύστημα. Έπαιρνε μια αυστηρή οροθετημένη δομή, έμοιαζε με αυτό που έβλεπαν οι δομιστές στη γλώσσα: μια συμμετρία μεταξύ σημαινόντων και σημαινόμενων. Αντίθετα στην ποίηση και την τέχνη της απογοήτευσης και απελπισίας, κυριαρχεί μια γλώσσα πιο κοντά στην αντίληψη που έχουν για τη γλώσσα οι μεταδομιστές: ότι το σημείο δεν έχει κανένα προφανές νόημα. Στην κλασική ρεαλιστική λογοτεχνία του 19ου αιώνα έχουμε μια αντίληψη σταθερού συμβολαίου μεταξύ συγγραφέα και κοινωνίας. Τους δένει ένα πλαίσιο κοινών αντιλήψεων, που μοιράζεται ο συγγραφέας με το κοινό του, την αστική τάξη. Στη λογοτεχνία του κοινωνικού ρεαλισμού του Δούκα ο συγγραφέας απευθύνεται και πάλι σε ένα συγκεκριμένο κοινό, είναι η εργατική τάξη με την οποία έχει κοινές αναφορές μέσω μιας γλώσσας, της οποίας τα σημαίνοντα έχουν σταθερά κοινά αποδεχτά σημαίνοντα. Αντίθετα το έργο τέχνης της κρίσης, απευθύνεται σ' ένα δυνητικό κοινό. Ίσως δεν απευθύνεται σε κανένα κοινό. Και το νόημα των λέξεων δεν είναι πια ποτέ κάτι το σίγουρο για τον αναγνώστη. Ήδη αναφερθήκαμε στις αιτίες που το υποκείμενο οδηγείται σε μια τέτοιου είδους έκφραση: ο κόσμος παύει να είναι ορατά διαχωρισμένος. Ο κομφορμισμός εισχωρεί παντού και η εξουσία αποτελεί μια ρευστή δύναμη που διαπερνά κάθε κοινωνικό πόρο. Όμως τη δεκαετία του 1970, περιπτώσεις ποιητών όπως ο Βασιλακόπουλος και συγγραφέων όπως ο Τζουμάκας – όπως θα δούμε παρακάτω – οι οποίοι είναι εγκατεστημένοι στον πολιτικό ακτιβισμό, δεν τους λείπει η πίστη και η αισιοδοξία. Λειτουργούν μέσα σε συνεκτικές αρχικά πολιτικές οργανώσεις, στα πλαίσια ενός σχετικά ζωντανού τον πρώτο καιρό μεταναστευτικού κόσμου. Παρ' όλα αυτά, στη γραφή τους η αισιοδοξία σκιάζεται από

Πορτραίτο του Γιώργου Βασιλακόπουλου από τον Γιώργο Μιχελακάκη

ίχνη απαισιοδοξίας, τα οποία αργότερα θα πυκνώσουν και θα μονιμοποιηθούν ενώ η αισιοδοξία θα εξαφανιστεί όταν πια οι πολιτικές οργανώσεις ουσιαστικά θα διαλυθούν και η μειονότητα θα συντηρητικοποιηθεί και θα χάσει κάθε ίχνος ζωτικότητας. Στην πρώτη συλλογή ποιημάτων του Γ. Β. Τα Ποιήματα, παρατηρούμε πως δεν έχουν ομοιογενή συναισθηματική αισιοδοξία, που θα περίμενε κανείς από έναν πολιτικοποιημένο ποιητή της δεκαετίας του 1970. Στο πρώτο ποίημα με τίτλο Ο Φταίχτης το οποίο είναι εμπνευσμένο από τον Βίλχελμ Ράιχ και αφιερωμένο σ' αυτόν, η ποιητική φωνή παίρνει τόνο διδακτικό και καταγγελτικό. Εσύ μονάχα φταις / για την σκλαβιά σου άνθρωπε μικρέ. / Σήκω ψηλά / και σπάσε τα δεσμά σου / για να λευτερωθείς. Έχουμε εδώ τη φωνή μιας συλλογικότητας ιδεολογικής, η οποία εκφράζεται μέσα από ένα λόγο που τον διέπει η συμμετρία μεταξύ λέξεων και νοημάτων. Το ποίημα δείχνει προς μια θεματολογία αγώνων για κοινωνική αλλαγή και την εμπλοκή του υποκειμένου σ' αυτή, μαζί με άλλα υποκείμενα. Αλλά σε ποιήματα που ακολουθούν η ποιητική φωνή αλλάζει κατεύθυνση και τόνο, τώρα στρέφεται προς τα μέσα, προς τον εαυτό της, για να ομολογήσει: «Νοιώθω τόσο άδειος». Αλλά ποια είναι η σημασία μίας

τέτοιας συναισθηματικής μετάπτωσης, όπου απ' την προσταγή: «Σήκω ψηλά», μέσα στην ίδια ποιητική συλλογή, πέφτουμε στην ομολογία αδυναμίας και κούρασης; Από τη «γλώσσα» της βεβαιότητας περνάμε στην εννομητική «ομιλία» της αβεβαιότητας. Περνάμε από την ευθυγράμμιση του εαυτού στην κουλτούρα και ιδεολογία, στην αποστασιοποίηση από εξωτερικούς καθορισμούς όπου αναδύεται μια πιο προσωπική φωνή. Αυτό θα το δούμε παρακάτω και στην ποίηση της Αντιγόνης Κεφαλά, όπου η ποιητική φωνή παλεύει να αναδείξει την δική της προσωπική «ομιλία» μέσα από τη γλώσσα του συγκεκριμένου πατριαρχικού περιγύρου.

Στον Γ. Β. το στοιχείο της «ομιλίας» μέσα στα ποιήματα της πρώτης συλλογής, εντοπίζεται στην ελευθερία που αποκτάει η ποιητική φωνή να δηλώσει δημόσια το αίσθημα αδυναμίας και απογοήτευσης του πολιτικού υποκειμένου, όταν κατά κανόνα μια τέτοια αποκαλυπτική εκδήλωση αδυναμίας ήταν απαγορευτική, όπως είπαμε την περίοδο που ήκμασε ο λογοτεχνικός ρεαλισμός στα πλαίσια της αριστεράς κατά την περίοδο του Α. Δούκα.

Η ποιητική φωνή ως ομιλία, τοποθετεί το υποκείμενο σε μια θέση διαφοροποίησης από αυτές που προτείνει η κουλτούρα και η ιδεολογία μέσω της γλώσσας. Και πρέπει να επισημάνουμε πως η διαφοροποίηση μπορεί να έχει διαφορετικές εντάσεις και να πάρει διαφορετικές κατευθύνσεις. Στα πρώτα ποιήματα του Γ. Β., η διαφοροποίηση δεν έχει προχωρήσει στη διαταραχή της σχέσης μεταξύ των λέξεων και των νοημάτων τους. Έχουμε ένα λόγο όπου ακόμα σημαίνοντα και σημαίνοντα διέπονται από ομολογία και συμμετρία. Η διαφοροποίηση είναι απλά χωρική. Το υποκείμενο μετακινείται από τον εξωτερικό δημόσιο χώρο, προς τον εσωτερικό ιδιωτικό χώρο. Από την πολιτική ποίηση στην μια σελίδα, στην εσωστρεφή ιδιωτική ποίηση στην άλλη σελίδα. Το υποκείμενο μοιάζει να ταλαντεύεται μεταξύ δύο διακριτών χώρο-χρόνων. Υποχωρεί ψυχολογικά στο επίπεδο της πιο ελάχιστης σχέσης, που είναι η βιολογική σχέση με το άλλο φύλο, και εγκαθιδρύει τη μορφή μιας συζήτησης μεταξύ δύο πυρηνικών συντρόφων.

Όμως τη δεκαετία του 1970, περιπτώσεις ποιητών όπως ο Βασιλακόπουλος και συγγραφέων όπως ο Τζουμάκας – όπως θα δούμε παρακάτω – οι οποίοι είναι εγκατεστημένοι στον πολιτικό ακτιβισμό, δεν τους λείπει η πίστη και η αισιοδοξία.